

Krekelenberg

door A. VAN LOEY

Wie zich even wil bezinnen over de betekenis en de verspreiding van de plaatsnaam *Krekelenberg* komt voor eigenaardige, soms wel onthutsende vragen te staan. Aanleiding tot deze speurtocht was heel eigenlijk een vraag van een gemeentebestuur om over te gaan tot al-dan-niet-vertaling, en zo ja, tot welke vertaling besloten kon worden.

In *Krekelenberg* zal vrijwel iedereen geneigd zijn de naam van het bekende insect te zien. In de middeleeuwen is *krekel* inderdaad de benaming voor het rechtvleugelige insect, ook wel voor de sprinkhaan. Het gaat nl. om het geslacht *gryllus*, om de familie van de *grylloïdae* (WNT en MnlW s.v.); 18de eeuw : „sprinkhanen, krekels ende veldweegluizen”, 19de eeuw : „krekels, welke men ook gravende sprinkhanen noemt, zijn voornamelijk gekenschetst door hunne, horizontaal op het lichaam liggende, vleugels”.

Zullen we in het Frans vertalen met *cigale* (aldus is in Watermaal-Bosvoorde gedaan), *grillon*, *criquet* (*cri-cri*, *criquion*)? Er is meer.

De krekel (WNT VIII, kol. 147 v.v., a. 1916) immers is ten onzent bekend om het eentonig geluid dat hij voortbrengt. — Krekels hebben de naam van zorgeloos te zijn en hun tijd in vrolijkheid en met „zang” door te brengen (reeds in de fabelen van Aesopus). — Ook nog wordt geloofd dat het geluid van de krekels geluk of ongeluk voorspelt. — In toepassing op personen is *krekel* een min of meer spottende benaming voor iemand die teer en mager of klein en mismaakt is.

Mogen of moeten we dan, met mogelijk in de loop der tijden verglijdende semantische inhoud, denken als hoofdkenmerk (na het insect) aan het geluid, het onbezorgde leven, aan voorspelling van geluk of ongeluk (onheilspellende ligging van de bodem), aan slechte, onvruchtbare grond? Bewezen is zulke interpretatie zeker niet, maar helemaal onmogelijk is de betekenisverschuiving ook niet.

Wie intussen zoekt in „soortgelijke” benamingen ziet voor zijn ogen een ruim verspreidingsareaal zich openen, een koppeling met andere grondwoorden in de samenstelling dan *berg*, samenstellingen met als bepalend element vrijwel uitsluitend *krekel* (en geen ander *insect*).

Laten we beginnen met het verspreidingsareaal. In 1945 reeds en later in 1951 heeft Jan Lindemans een lange lijst samenstellingen bekend gemaakt. Zijn opstellen vindt men onder de titel *De spelterreinen onzer Voorouders* (Eigen Schoon en de Brabander, a. 1945, dl. XXVIII, blz. 49-57) en *Het probleem „dries”* (Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam, a. 1951, 27ste jrg., inz. blz. 24).

Krekelenberg komt voor in Roosendaal in 1720, in Elsene in 1742 (zie beneden nog), voorts in Blaasveld, Halle, Meerbeek (a. 1688), in Messelbroek; — andere samenstellingen zijn *Krekelendries* in Opwijk (a. 1615), Ninove, Aalst (a. 1451), Binkom, Essene, Drogenbos (a. 1724), Haren, Kerkom (a. 1610), Merchtem, Mollem (a. 1485), Moorsel, Sint-Pieters-Leeuw (a. 1667). Andere samenstellingen zijn nog *Krekelhage* in Alseberg (a. 1328), *Krekelheide* in Halle, *Krekelweide* in Herne (a. 1604), *Krekelbeemd* in Dworp (a. 1596).

Aan collega R. Willemyns ben ik in dit verband heel veel dank verschuldigd voor omvangrijke bewijsplaatsen van *Krekelenberg*, *-dries*, *-weide*, *-beemd*, *-bilk*.

De bewijsplaatsen zijn gelicht uit het Naamkundig Repertorium aangelegd op het Instituut voor Naamkunde te Leuven (a. 1978).

Uit deze inventaris leren we dat *Krekelenberg* een zestigtal malen is te vinden; geringere frequentie vertoont de samenstelling met *dries*, zeer schaars is de vindplaats met *-weide* (5 ×), *-beemd* (2 ×), *-bilk* (3 ×).

De meest voorkomende plaatsnaam op *-berg* (Krekelenberg) is overal vertegenwoordigd: Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Brabant. Die op *-dries* is Brabants, die op *-weide* is Oostvlaams, die op *-bilk* is Westvlaams, die op *-beemd* komt voor in Lier en Zonhoven.

Krekelenberg schijnt wel te zijn uitgegroeid tot de benaming van een wijk, getuige de samenstelling met (Krekelen)kerkweg (1800), *-voetweg* (1845), *-weg* (1800), *-straat* (1600), *-plaats* (1800), *-dries* (1450), *-meers* (1450), *-vivere* (1462), *-bossen* (1729), *-huizen* (1800).

Merkwaardig is de reeds in de 15de eeuw bestaande oriënterende functie van *Krekelenberg* (*dries*, *meersch*, *vivere*). Daarbij blijft de vraag toch onbeantwoord, waar het succes van de benaming *Krekelenberg* vandaan komt wanneer men het oog gericht houdt op de betekenis, t.w. *krekel*, een insect (!), met een ongemene verspreiding van oostelijk West-Vlaanderen tot in Limburg.

Het hierboven aangehaalde materiaal is uit onuitgegeven dissertaties en verhandelingen geput. Er valt nog wat te oogsten in gedrukte publicaties, b.v. E. Ulrix en Paquay, *Zuidlimburgsche Plaatsnamen* (Leuven, Toponymica IV, a. 1932): 81.81 (= Tongeren) XVIde eeuw „in opposito Kriekelstraetken”, „in cono vici Krieckel”, a. 1672 „Kriekelstraet”. — J. Molemans, *Toponymie van Neerpelt* (Handelingen Kon. Com. Top. Dial., XLVIII, a. 1974), blz. 54: *Krekelheide* (een moderne naam van een stuk gemene

heide : hij herinnert aan een vroegere heidetwist tussen Neerpelt en Achel/St.-Huibrechts-Lille. In noot (2) wijst de Schrijver op *krekel* = krakeel ('twist', 'ruzie'); vandaar nog de *Krekelhoeven* (op Achels grondgebied).

Aan dit lijstje valt nog toe te voegen : Elsene, 18de eeuw : *Krekelenbergh straet*, Brussel a. 1365 *crekelstraet* (naar een uithangbord van een kroeg met een „vrolijke frans, een kwant, als baas"?) (A. van Loey, *Studie over de Nederl. plaatsnamen in de gemeenten Elsene en Ukkel*, Leuven 1931, blz. 118).

Het overlopen van dit materiaal maakt het mogelijk tot het volgende besluit te komen : *krekel*, benaming voor het insect, maar vermoedelijk ook aanduiding van een eruit vloeiende semantische verschuiving, is een veel verspreid toponiemelement. Het zou dan ook verwonderlijk heten, wanneer in het Waalse land geen overeenkomstige benamingen zouden te vinden zijn : en dit is wel het geval.

De *krekel* (in het Frans bekend als *grillon*, en *criquet*, als vorming wel een klanknabootsing) heet in het Waals *criquion* (ook wel *criquillon* gespeld).

Een uitvoerige aanduiding biedt ons R. Derivière : *Les noms de lieu de Neufvilles* (Bull. Comm. roy. Top. & Dial., XI, a. 1937, pp. 99 ss.; — N. ligt op 5 km. van Soignies, 15 km. van Mons) : blz. 128 Criquellions (la terre aux) : dial. *èl tère es crikions*, met oudere vindplaatsen : a. 1636 (ook a. 1654) *qu'on dit le fief des criquelions*, a. 1786 *au fief criquenion*.

Des (in *des criquelions*) is wel de samentrekking van *de les*, wat dus slaat op *criquions* als zelfstandig naamwoord in het meervoud, overeenkomstig met de Vlaamse *krekelen*-benamingen (1).

(1) Er kan ook gedacht worden aan een geslachtsnaam, zoals in de Officiële Telefoongids 1979-1980 : Brussel driemaal *Crekillie*,

Naar aanleiding van deze bevindingen was coll. J. Herbillon zo vriendelijk me de volgende lijst met Waalse toponiemen aan de hand te doen : La Roche, a. 1670 „le croupion de montaigne dit des criciens” (Parcs Nationaux 31. 1976. 1, p. 33), — Ghlin : „marais à Criquelions”, — Chênée : „rue Thier des Critchions”. Bovendien valt nog op te merken in het „rouchi” *criquelion*, *criquion* als aanduiding van een „grillon; personne chétive” (evenals — zie boven — in het Nederlands!). De familienaam bestond in 1588 „J. Criquelion” in Lessines, in 1575 „Jacques le Criquelon” in Andrimont.

Nog valt aan te stippen dat de vorm *criquet* niet steeds de benaming is voor het insect : in Aisne (département in Frankrijk) betekent *criquet* „terre accidentée, raidillon”. Vgl. boven : *croupion de montaigne*.

Wie dan het Vlaamse materiaal naast het Waalse wil leggen, wordt zonder twijfel door een zeker parallelisme gefraspeerd : *krekel* gekoppeld aan *berg* en *montaigne* (raidillon) (La Roche, Aisne), aan *beemd* en *marais* (Ghlin), de gemeenschappelijke betekenis : in het Nederlands (‘teer en mager’, gezegd van een mens) en in het rouchi (‘personne chétive’). Wederzijdse beïnvloeding van dialecten over de taalgrens heen, of parallelle ontwikkeling?

Over de *krekel* in de Vlaamse toponymie valt nog meer te vertellen.

Terwijl *krekel* veelvuldig voorkomt constateert men niet zonder enige verbazing dat andere insectnamen zeer schaars zijn of zelfs niet eens voorkomen.

In zijn *Toponymie van Kontich* (1962, blz. 433, nr. 1729; — uitg. K. Vl. Acad. T. en L.) kent R. van Passen geen

tweemaal *Crikillon*, zevenmaal *Krikillion*, eenmaal *Krekels* (Overijse). Let nog op *Vankriekelsvenne* (Sterrebeek), eenmaal *Krekelberghe*.

benaming naar een insect. Slechts *mierendries* komt in aanmerking voor vijf plaatsen, waarin *mier* veeleer 'moeras, natte bodem' kan betekenen (vgl. eng. *mire*, m. eng. *myre*, ijslands *myr* : zie reeds J. Lindemans, H. Top. Dial., XIX, a. 1945, 310). Van Passen voegt er blz. 434 de opmerking aan toe, dat we met *mierendries* „in de meeste gevallen” voor *bos* (en niet voor *wei*) staan. Wie evenwel toch aan het bekende diertje *mier* wil vasthouden, moge in dezen rekening houden met de opvatting van M. Schönfeld in zijn studie *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam, 1950, tweede druk), t.w. sub V „naar dieren die er huisden”, blz. 88 v. : geen spoor van krekel, wel van muggen (-hoek, -broek); synoniem is *Mezenbroek* (a. 1756 *Mosyenbroek*), met de opmerking : „Het zijn spottend bedoelde, misschien vaak door de bureu gegeven aanduidingen van slecht land : alleen goed voor muggen, mieren, muizen, kikkers en dgl. of vogels”. Aan aanduiding van slecht land, ongeschikt voor de landbouw kunnen we in dit verband ook te Bosvoorde denken bij *Hondenberg* (vgl. ndl. pejoratief *hondebaantje*, *hondeleven*, *hondeweer*), *Kattenberg* (vgl. *kattetroeg*, *kattemuziek*, *katjesspel*).

Echte insectbenamingen ontbreken als bepalend lid in plaatsnamen : *vlieg*, *wesp*, *horzel*, *pepel*, *daas*.

Ten aanzien van het veelvuldig voorkomen, als eerste bepalend lid, van *krekel*, en de verregaande afwezigheid van andere insectbenamingen, mag, zoals onder zal blijken, terecht de vraag rijzen of *krekel* wel telkens de benaming van het bekende insect is.

Uit de boven aangehaalde opstellen van J. Lindemans vernemen we dat de betekenis van *dries* in plaatsnamen allerlei nuances kan vertonen, o.m. 'stuk grond met gras en onkruid, hard gelopen', 'stuk grond, te slecht om te bewerken', 'verloren hoekje op het kruispunt van wegen', 'verloren, met gras begroeid plein'. In het gebruik van

zulke, voor de eigenlijke landbouw, ongeschikte grond, ziet Lindemans „de” plaats, in een verre uithoek, ver van de dorpskom, op een hoogte, om er de galg op te richten, een leprozerij te bouwen, om er volksspelen te houden.

Één van die spelen was het geliefde, wijd en zijd beoefende *sollespel*. Het bepalende lid *sol*, mnl. *solle*, *tsolle*, betekende ‘bal, speelbal’. Het woord, dat al op het einde van de 13de eeuw ten onzent voorkomt, was ontleend aan het oudfrans (*cholle*, *choule*, *soule*, *solle*) en komt in onze streken (van West-Vlaanderen tot in Limburg toe) in tal van samenstellingen voor. Ik haal er hier slechts enkele aan : *sollenberg*, *sollendries*, *solheide*, *solleveld* (heel vaak), *solleweide*.

Ten aanzien van de gelijkenis van o.m. *sol-dries* en *krekelendries*, *sollenberg* en *krekelenberg*, *solleweide* en *solheide* c.q. *krekelenweide*, *-heide* enz. vraagt Lindemans zich af of *krekel* niet ook het bewuste spel is gaan betekenen, allicht tengevolge van een formeel woordenspel (*krekel* en Fra. *criquet*, eng. *cricket*) en een kluchtige metafoor, ingegeven door het „springen” van de met lucht gevulde bal (naar een Leuvense prent van a. 1610) en het „springen” van de krekel.

Een doorslaand bewijs ter adstructie van die aardige hypothese kan Lindemans, bij gebrek aan vindplaatsen, naar zijn eigen zeggen 1945 : 56 niet geven, maar *se non è vero, è ben trovato* : het stemt tot nadenken.

Ten aanzien dan enerzijds van de schaarse aanwezigheid, als bepalend lid, van benamingen van insecten en kleine diertjes, met denkelijk pejoratieve connotatie, — anderzijds, het rijkelijke voorkomen, als bepalend lid, van *krekel*, waarvan de betekenissen naar alle waarschijnlijkheid, achtereenvolgens zijn geweest : 1) ‘krekel’, het bekende insect, 2) ‘balspel’, 3) ‘van slechte kwaliteit,

ongeschikt voor de landbouw', 4) 'onheilspellend' of ook wel 'vrolijke frans', is men wel gerechtigd het toponiem *Krekelenberg* niet te „vertalen”, omdat we gewoonweg niet met alle zekerheid weten voor welke betekenis we staan. Het zou er immers op aankomen de bewuste betekenisnuances in verband te kunnen brengen met de sociale context (balspel in de open lucht), of met de aardrijkskundige omgeving (biologisch milieu, aard van de grond). Nadere gegevens hieromtrent zijn, helaas, nu ten enenmale niet onder mijn bereik.

De duidelijke, scherpe, wel omlinjnde betekenis(sen) van *Krekelenberg* is (zijn) thans teloorgegaan; de vroegere situatie kunnen we bezwaarlijk dateren. Heden ten dage slaat in Bosvoorde *Krekelenberg* op een plaats of (officieel) op een straat, voor een groot deel bezet door werkmanshuisjes of, op het oog, enigszins betere woningen van de middenstand van meer dan een halve eeuw geleden; voorts staan er ook enige (een vijftal) recente grotere huizen, die een bepaalde welstand verraden. Heden ten dage betekent *Krekelenberg*, in die omgeving, eigenlijk *niets* meer : de enige functie van de naam is beperkt tot loutere localisering, tot wegwijzing.

Vindplaatsen uit vroegere tijden (1) zijn niet zomaar duidelijk. In een Franse tekst immers van 1732 leest men : „à l'endroit nommé Krekelenbergh à Boitsfort” (Rijksarchief nr. 12, fol. 95), a. 1790 „binnen de prochie van Watermael tot Boitsfort ter plaetse geheeten der crekelenbergh” (Rijksarchief, zonder nummer!), — 06.09.1742 „gelegen ten [of : ter?] plaetse geheeten den erekielen [sic] bergh” (ibidem). Op een ongedateerde kaart ook nog : Crekelen dries.

(1) Zoals ze me door Mevr. (prof.) R. Jansen-Sieben uit een in bewerking zijnde scriptie bereidwillig ter hand zijn gesteld (waarvoor mijn oprechte dank).

De oudste vindplaats (alleen een naam) stamt uit „Archives de la Famille Vandernoot, transports de biens”, Rijksarch. AF nr. 1/2/, van het jaar 1479 : *den crekelbergh*.

Daaruit valt niet veel te halen : de 18de-eeuwse vormen hebben *kekelen*, meervoud, — die van 1479 *crekel* (enkelvoud?, schrijffout?). De Franse vorm van 1732 vermeldt geen lidwoord (zoals in een eigennaam?); de vorm van 1790 laat voor *kekelen* een lidwoord *der* zien : genitief meervoud? (dubieus), of schrijf- (c.q. lees-?)fout?

Met zulk, niet al te doorzichtig materiaal voor zich kan een toponymist wel bedenkingen ten beste geven, maar zeker geen afdoende opheldering. En in zake vertaling : *in dubiis abstine*. Dit althans is mijn houding.